

УДК 364-055.26-053.31

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.19>

Світлана ХЛЄБІК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, Україна, 16680
ORCID: 0000-0002-8272-1252

Бібліографічний опис статті: Хлебик, С. (2023). Розвиток соціальних послуг в громаді з попередження відмови від новонароджених дітей жінок групи ризику. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 132–137, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.19>

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ГРОМАДІ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВІДМОВИ ВІД НОВОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ ЖІНОК ГРУПИ РИЗИКУ

У статті досліджено стан проблеми відмови від немовлят в Україні, окреслено можливості підвищення якості соціальної роботи з жінками групи ризику в умовах об'єднаної територіальної громади, обґрунтовано запровадження нових форм взаємодії соціальних служб та соціально-медичних сервісів громади у вирішення питання попередження розвитку різних форм девіантного материнства.

Розглянуто соціально-психологічні причини відмовної материнської поведінки, наслідки формування девіантного батьківства, профілактичні заходи щодо попередження відмов у взаємодії соціальних служб та соціально-медичних сервісів громади.

Мета роботи, висвітлити характерні причини відмови матері від новонародженої дитини, обґрунтувати шляхи вдосконалення соціальної роботи з майбутніми матерями групи ризику в умовах ОТГ.

Методи дослідження: метод системного аналізу для з'ясування концептуальних засад відмови від материнства як соціального феномену, аналіз факторів – для систематизації чинників виникнення відмови від немовлят як форми девіантного материнства; метод аналізу документів – для висвітлення організаційних засад соціальної роботи з майбутніми матерями групи ризику відмови від новонароджених дітей в об'єднаній територіальній громаді.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що теоретично обґрунтовано шляхи удосконалення практик соціальної роботи щодо запобігання відмови від немовлят, технології профілактичної роботи з матерями групи ризику щодо попередження відмови від новонародженої дитини з боку соціальних служб соціально-медичних сервісів громади.

Висновки. Авторкою статті доведено, що суть деінституціалізації дітей від 0 до 3 років в нашій країні повинна, в першу чергу, сконцентруватися на питанні запобігання відмови матерів від новонароджених дітей.

Досягти результатів щодо зменшення кількості випадків відмов жінок від новонароджених дітей можливо шляхом вдосконалення надання соціальних послуг жінкам групи ризику через підвищення рівня їх взаємодії із закладами охорони здоров'я щодо своєчасного виявлення наміру і попередження відмови від немовлят жінок групи ризику.

Ключові слова: відмова від новонародженої дитини, профілактика відмов, жінки групи ризику, соціальні послуги в громаді.

Svitlana KHLIEBIK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Mykola Gogol Nizhyn State University, 2 Graf'ska str., Nizhyn, Ukraine, 16680
ORCID: 0000-0002-8272-1252

To cite this article: Khlebyk, S. (2023). Rozvytok sotsialnykh posluh v hromadi z poperedzhennia vidmovy vid novonarodzhennykh ditei zhynok hrupy ryzyku [Development of social services in the community to prevent abandonment of newborn children of women at risk]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 132–137, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.19>

DEVELOPMENT OF SOCIAL SERVICES IN THE COMMUNITY TO PREVENT THE REJECTION OF NEWBORN CHILDREN OF WOMEN AT RISK

Article author researches the problems of infants refugee, describes the possibilities of female social support improvement especially in risk groups under the circumstances of joint territorial community, backgrounds introduction

of new interaction forms of social services and social-medical community services in solving of precocious and development of different forms of deviate motherhood.

Article contains analysis of social-psychological reasons of refugee mother behaviour; consequences of deviate paternity formation, characteristics of preventive services to foresee of infants refugees by the women of risk groups in cooperation with social services and social-medical community services.

Work aim is to describe most common reasons of mothers refugeeing from infants, backup ways of improvement of social work with future mothers of risk groups in joint territorial communities.

Research methods: method of systematical analysis to get the conceptual basis of refugeeing like a social phenomenon, factors analysis – to systemize reasons of refugeeing appearance as a form of mother deviate behavior; document analysis method – to describe organizational basis of social work with future mothers of risk group to refuse from infants in joint territorial communities

Scientific novelty of received results is in theoretical description of ways of improvement of social work practice to avoid refusal from infants, preventive work with risk group mothers to avoid refusal from social services and social-medical services of community.

Conclusions. Article author proves that meaning of the de-institutionalisation of children from 0 to 3 years old in our country has to concentrate on the question of preventing of mothers refusal from babies.

Results achievement is to decrease number of refusal cases by increasing the quality of social services to the women of risk groups via improving the level of cooperation with medical health institutions in identifying in time possibilities of women refusal

Key words: *refusal from babies, refusal prevention of risk group women, risk group women, community social services.*

Актуальність проблеми. Материнство і дитинство належать до тих соціальних феноменів, які найбільш чутливі до соціально-економічних трансформацій у суспільстві. Проте, у будь-якому суспільстві постійно відбуваються зміни у суспільних відношеннях, що в свою чергу, призводить до змін і у свідомості жінок – модель материнства стає іншою, змінюється відношення жінки до своєї ролі матері. Відмова від материнства – небажання жінки прийняти на себе соціальну роль матері – важливий показник економічного та духовного стану суспільства

Станом на сьогоднішній день питання статистичного аналізу кількості відмов від новонароджених дітей залишається відкритим. Це пов'язано з особливостями фіксації факту відмови в пологових будинках. Офіційної інформації про те, скільки дітей втрачають батьків у зв'язку з небажанням тих їх виховувати, немає, а статистика ведеться лише в контексті видачі «пакетів для малюка». Ускладнює ситуацію той факт, що, коли жінка, народивши дитину, просто зникає з пологового будинку, не залишивши жодного документа. Або ж надходить у пологовий будинок без документів. І тоді в медичних записках значиться ім'я, яке жінка вирішила назвати. Тобто тепер цей показник складніший, і фіксується далеко не все. Найбільш висока розповсюдженість такої ситуації серед незаміжніх жінок; жінок з сімей з низьким матеріальним достатком; що не мають постійного житла; серед неповнолітніх і таких, що навчаються; осіб з кримінальним минулим; серед випус-

книць інтернатних закладів. Саме ці, найменш соціально захищені групи жінок, особливо схильні до психологічних стресів, депресивних станів в період вагітності, а також інших форм психічної патології, у тому числі алкоголізму і наркоманії. Тобто, таких порушень, які самі по собі можуть змінювати світогляд жінки, породжувати невпевненість в своїх силах, відчуття втрати перспективи, зневіри в завтрашньому дні і тим самим сприяти відмові від материнства.

Матері та дитині необхідна допомога на всіх етапах, починаючи з планування вагітності, а можливо, навіть і раніше, включаючи консультування по формуванню материнської сфери в онтогенезі

Питання вирішення подальшої долі дитини теж має свої особливості. З моменту реальної втрати дитиною сім'ї вона знаходиться під патронатом територіальні служби у справах дітей. А їх у багатьох ОТГ створили суто формально або вони відсутні взагалі.

У зв'язку з вище означеними умовами актуалізується соціальна робота в громаді з попередження(із запобігання) відмови від новонароджених дітей жінок групи ризику.

Саме професійна діяльність соціальних працівників і соціальних педагогів охоплює широкий діапазон соціальної підтримки майбутніх матерів, які знаходяться в групі ризику відмови від новонародженої дитини як забезпечення одного з базових прав Конвенції ООН про права дитини – право на сім'ю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Материнство – складний феномен, який має

свої фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Відмови від материнства зумовлені складним взаємовпливом соціально-економічних, сімейних, моральних, психобіологічних та патологічних чинників.

Питання природи материнської поведінки розглядалися зарубіжними і вітчизняними вченими, більшість з яких обмежувалися лише розглядом природно-біологічних проблем, в той час як механізм формування материнства охоплює сукупність факторів від соціальних і психологічних до біологічних.

Ряд досліджень вітчизняних науковців (Братусь І. В. (2007), Вовченко І. В. (2020), Волобуєва Н. А. (2012) присвячено вивченню причин відмов від новонароджених дітей. Основу їх досліджень становлять основні положення: вікової, гендерної психології та психології материнства, теорії соціалізації особистості та соціально-педагогічної роботи з молоддю. Серед науковців, які займалися питанням профілактики та деінституціалізації, можемо виділити дослідження І. Д. Звереві (2008), Ж. В. Петрович (2008), О. В. Безпалько (2008), в роботах яких розкрито основні положення соціально-педагогічної роботи з молоддю сім'єю та підготовка до усвідомленого батьківства з метою запобігання інституціалізації дітей раннього віку. Важливим питанням змісту проблемного поля сучасного материнства присвячено дослідження М. В. Нероби (2016), в яких аналізуються різні види деструктивної материнської поведінки та основні чинники, що впливають на її формування

Проблема відмов від немовлят привертає увагу спеціалістів різних галузей. Однак в теорії і практиці соціальної роботи залишаються питання, що потребують більш докладного вивчення. Серед них – питання впровадження нових форм організації соціальної підтримки в громаді жінок групи ризику щодо запобігання відмови їх від новонароджених дітей

Мета статті – висвітлити характерні причини відмови матері від новонародженої дитини, обґрунтувати шляхи вдосконалення соціальної роботи з майбутніми матерями групи ризику в умовах об'єднаної територіальної громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці розглядають материнство як

складний психосоціальний та соціокультурний феномен. Насамперед, це одна провідних соціальних ролей жінки, реалізація якої є умовою повноцінного становлення її як особистості. Материнство це не тільки забезпечення умов для розвитку дитини, а й частина особистісної сфери жінки. У першому випадку материнство – це одна з жіночих ролей, яка визначається біологічними та соціальними чинниками. У другому випадку увага акцентується саме на особистісному розвитку жінки та її психофізіологічних особливостях у різні періоди репродуктивного циклу [4]. Як бачимо, такий підхід до розуміння материнства приймається багатьма дослідниками.

Специфічний ракурс розгляду материнства представлений у дослідженнях, де головна увага зосереджується на особистісній складовій жінки-матері. Мова йде про психологічну готовність жінки до реалізації функції материнства (В.Вишньовський, (2016), Нероба М. В. (2016).

Ряд досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців (Братусь І. В. (2007), І. В. Вовченко (2020) та інші) присвячено вивченню поведінкових проявів переживання вагітності майбутніх матерів, які можуть скласти групу ризику відмовниць. Вони зазначають, що у становленні материнства період вагітності є особливим періодом. У цей період спостерігають актуалізацію невіршених у дитинстві психологічних проблем, загострюються внутрішні конфлікти та протиріччя. Прийняття рішення про відмову від дитини переважно виникає у жінок до її народження. В основі відмови лежить складний психологічний конфлікт, який у кожному конкретному випадку має свій зміст, але у результаті призводить до «придушення» інстинкту материнства.

В своїх дослідженнях науковці обґрунтовують наявність двох теоретико-методологічних підходів до проблеми відмови від немовлят. По-перше, відмова від новонародженого розглядається як одна із форм девіантного материнства, що тісно пов'язана з психологічними проблемами матері-відмовниці і її способом життя до вагітності. Представники цього напряму наполягають на індивідуальній провіні жінки за відмову від новонародженого. Більшість дослідників акцентує увагу на юному материнстві як одному з суттєвих факторів відмов.

Вони вказують на особливе неблагополуччя позашлюбної народжуваності, зокрема серед неповнолітніх матерів.

Другий підхід зводить відмову від новонародженого до варіантів репродуктивної поведінки жінки, пов'язаний з вирішенням проблеми небажаного материнства. Відмова від новонародженого позиціонується як життєва обставина, що виникла під впливом комплексу соціально-психологічних і економічних чинників

Волобуєва Н. А. (2012) визначає наступні причини цього соціального явища: падіння моральних устоїв сім'ї, зниження стабільності шлюбу; збільшення позашлюбної народжуваності; педагогічна неспроможність родин; девіантна поведінка батьків; материнська смертність; послаблення релігійних традицій; недосконалість системи освіти й виховання; неоднозначний вплив ЗМІ, масової культури на субкультуру молодого покоління, пропаганда форм та цінностей, що не відповідають соціальним ідеалам; недостатній розвиток служб допомоги дітям та захисту їх прав; крадіжка й експлуатація дітей; недосконалість соціальної політики держави.

Більш детальний аналіз соціально-психологічних і економічних причини відмови від новонародженої дитини здійснюється в дослідженнях Вовченко І. В. (2020), в яких виокремлено психологічний компонент (майбутня мати не має позитивної фіксації на дитині під час вагітності або вбачає у ній тягар; мала проблеми з прийняттям відповідальності та погано емоційно пристосовується; вагітна юного віку і особисто незріла, потреба в дитині суперечить сімейним установкам батьківської родини); соціальний (вагітність позашлюбна або небажана; шлюб нестабільний; високий ризик народження дитини з фізичними дефектами; незадовільний матеріальний стан) і поведінковий (своєю поведінкою жінка ігнорує вагітність, веде несприятливий для плода спосіб життя; вагітна раніше вже відмовлялася від дітей чи утримує їх в інтернатних закладах).

Спеціалісти, які працюють з вагітними, часто називають різні ознаки можливого ризику відмов від дитини, проте наголошують про те, що прийняття рішення про відмову від дитини переважно виникає у жінок до її народження. В основі відмови лежить складний психологічний конфлікт, який у кожному конкретному

випадку має свій зміст, але у результаті призводить до «придушення» інстинкту материнства.

Розвиток якісних послуг в громаді передбачає створення сприятливих умов для відродження сімейних цінностей, покращення емоційного клімату сімей, задоволення потреб дітей. Щодо запобігання відмови від немовлят – це може бути система заходів, що спрямована на підвищення якості соціальних послуг громади з попередження причин і наслідків раннього соціального сирітства і спрямованих на надання соціальної підтримки і захисту майбутніх матерів, що знаходяться в групі ризику відмови від новонароджених дітей.

Одним із напрямків розвитку цієї системи є запровадження послуг громадських медсестер, (які працюють в громадах). На рівні спільноти це може бути відповідна програма для медсестер, які будуть працювати безпосередньо з жіночими консультаціями, пологовими будинками, взаємодіяти з соціальними установами та громадськими організаціями. Вони будуть опікуватися питаннями здоров'я матері і дитини.

Пропонується, щоб медсестри аналізували добробут усіх вагітних жінок, починаючи з 16 тижня вагітності. Майбутніх матерів, які вважатимуться такими, що належать до групи ризику, медсестри мають відвідувати на дому для перевірки стану жінки та плоду. Важливим їх обов'язком є робота з матерями, які належать до групи високого ризику. Громадська медсестра має ідентифікувати тих жінок, щодо яких існує висока вірогідність залишення дитини в пологовому будинку і передати відповідну інформацію місцевій соціальній службі для здійснення подальшого супроводу матері і дитини.

В таких випадках у здійсненні візитів у сім'ю обов'язковим є взаємодія громадських медичних сестер та соціальних працівників. Медичні сестри оцінюватимуть потреби дитини, спроможність батьків задовольняти їх, а також соціальні фактори і чинники середовища, які можуть обмежувати батьківський потенціал підвищувати ризик відмови від новонародженої дитини.

Будь-які питання, що виникають у громадської медичної сестри (громадське здоров'я) чи в соціального працівника (соціальні служби) щодо тієї чи іншої жінки та її родини пови-

нні бути надіслані у письмовому вигляді, відповідно, в управління охорони здоров'я та державну службу соціальної допомоги на регіональному рівні. Цю інформацію мають отримати й працівники жіночих консультацій.

Велике значення для профілактичної соціальної роботи з вагітними жінками та породіллями, які входять до групи ризику і мають намір відмовитись від дитини, є впровадження у лікувальних закладах програм у підготовки лікарняних соціальних працівників. Ці фахівці потребують навчання з питань процедур міжвідомчої співпраці і координації, а також спеціальних тренінгів з консультування матерів з групи ризику і надання їм допомоги щодо подолання труднощів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі аналізу державних документів, науково-теоретичних досліджень і інноваційних практик вирішення проблеми деінституціалізації дітей від 0 до 3 років в нашій країні повинна, в першу чергу, орієнтуватися на вирішення проблеми попередження направлення та перебування дітей в закладах інституційного догляду і сконцентруватися на питання запобігання відмови матерів від новонароджених дітей.

Соціальна забарвленість означеної проблеми потребує для свого вирішення не залучення фахівців різних галузей, ряду соціальних та суспільно-політичних рішень. Одним з показників потенціалу будь-якої держави є стан здоров'я її громадян, а народження та виховання нового покоління є одним з пріоритетних напрямків розвитку держави, яка піклується про своє майбутнє.

Важливим аспектом державного підходу вирішення проблеми профілактики відмови від

новонароджених дітей є розвиток соціальних послуг в громаді, використання нових соціальних і соціально-медичних технологій, спрямованих на запобігання випадків відмов від немовлят; підвищення рівня взаємодії соціальних служб із закладами охорони здоров'я щодо своєчасного виявлення і ефективної соціальної підтримки жінок, які знаходяться в групі ризику відмови від новонародженої дитини, укладання угод про організацію консультативних пунктів для оперативного надання допомоги жінкам різними спеціалістами.

Досягти результатів щодо зменшення кількості випадків відмов жінок від новонароджених дітей можливо шляхом підвищення якості роботи працівників центрів та закладів, а саме: завдяки підвищенню кваліфікації працівників центрів та закладів, які працюють з даною категорією осіб, вивчення досвіду громадських організацій, що працюють у регіонах за даним напрямком роботи, та впровадження нових соціальних технологій, спрямованих на запобігання випадків відмов від новонароджених дітей; підвищення рівня взаємодії із закладами охорони здоров'я щодо своєчасного виявлення жінок, які виявили намір відмовитись від новонародженої дитини, укладання угод про організацію консультативних пунктів для оперативного надання допомоги жінкам різними спеціалістами.

В перспективи подальших досліджень вважаємо доцільним вивчення проблеми прогнозування і профілактики можливих порушень у материнській сфері, допомоги в адаптації до нової соціальної ролі та її прийняття, формування відповідальності за власні дії та життя власної дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Братусь І.В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії: автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2007. 22 с.
2. Вишньовський В.В. Формування психологічної готовності жінки до материнства. *Актуальні задачі сучасних технологій*: матеріали V Міжнар. наук.-технічн. конф. молодих учених та студентів, м. Тернопіль 17-18 листопада 2016. С. 301-302.
3. Волобуєва Н.А. До питання про підвищення педагогічної компетенції прийомних батьків, які виховують дитину-сироту. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. Львів, 2012. № 19. С. 5 – 6.
4. Вовченко І.В. Профілактика відмов матерів від немовлят. *Медсестринство*, 2020.(№2). С. 57–60. <https://doi.org/10.11603/2411-1597.2020.2.11243>.
5. Герасимова В.Г. Соціально-психологічні чинники материнської девіації. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/8708/27.%20>

6. Методичні рекомендації з питань організації соціальної роботи з жінками, які виявили намір відмовитись від новонародженої дитини. Режим доступу. URL: <https://www.facebook.com/zocsssdm.org/>.

7. Нероба М. В. Материнська девіація як прояв деструкції особистісної сфери жінки. Педагогічний процес: теорія і практика. 2016. Вип. 1. С. 89-92. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_1_20.

8. Суровцева І. Ю. Сучасний стан та соціальні наслідки відмов від новонародженої дитини *Вісник Маріупольського державного університету*. Маріуполь, 2019. №17.С. 74-79. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2019_17_12.

9. Типове положення про соціальний центр матері та дитини [Електронний ресурс] : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 741. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF>.

10. Шкраб'юк В.С. Відмова від материнства як психологічна проблема. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, 2013, №2(31) С.49-253 URL: <http://tppjournal.com.ua/contents/n3y2k13folder/n3y2k13a51.html>.

REFERENCES:

1. Bratus I.V. Sotsialno-pedahohichna robota z yunymy materiamy u SHA ta Velykii Brytanii [Social and pedagogical work with young mothers in the USA and Great Britain]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.05 22 s. [in Ukrainian].

2. Vyshnovskiy V.V. Formuvannya psykholohichnoi hotovnosti zhinky do materynstva [Formation of a woman's psychological readiness for motherhood]// Aktualni zadachi suchasnykh tekhnolohii: materialy V Mizhnar. nauk.-tekhnichn. konf. molodykh uchenykh ta studentiv, m. Ternopil 17-18 lystopada 2016. S.301-302. [in Ukrainian].

3. Volobuieva N. A. Do pytannia pro pidvyshchennia pedahohichnoi kompetentsii pryiomnykh batkiv, yaki vykhovuiut dytynu-syrotu [To the issue of increasing the pedagogical competence of foster parents who raise an orphan child]Visnyk LNU im. Tarasa Shevchenka. Lviv, 2012. № 19. S. 5 – 6. [in Ukrainian].

4. Vovchenko I.V. Profilaktyka vidmov materiv vid nemovliat.[Prevention of maternal rejection of babies] Medsestrynstvo, 2020.(№2). S. 57–60. <https://doi.org/10.11603/2411-1597.2020.2.11243>[in Ukrainian].

5. Herasymov a V.H Sotsialno-psykholohichni chynnyky materynskoj devyatsii [Socio-psychological factors of maternal deviance] Rezhym dostupu: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/8708/27.%20y>[in Ukrainian].

6. Metodychni rekomendatsii z pytan orhanizatsii sotsialnoi roboty z zhinkamy, yaki vyiyavly namir vidmovytys vid novonarodzhenoi dytyny.[Methodical recommendations on the organization of social work with women who have expressed the intention to give up a newborn child.] URL: <https://www.facebook.com/zocsssdm.org/>[in Ukrainian].

7. Neroba M. V. Materynska devyatsiia yak proiav destruktzii osobystisnoi sfery zhinky. [Maternal deviation as a manifestation of the destruction of a woman's personal sphere] Pedahohichni protses: teoriia i praktyka. 2016. Vyp. 1. S. 89-92. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_1_20[in Ukrainian].

8. Surovtseva I.Yu. Suchasnyi stan ta sotsialni naslidky vidmov vid novonarodzhenoi dytyny Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu.[The current state and social consequences of rejection of a newborn child]Mariupol, 2019. №17.S. 74-79. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2019_17_12[in Ukrainian].

9. Typove polozhennia pro sotsialnyi tsentr materi ta dytyny [A typical provision on the mother and child social center] [Elektronnyi resurs] : Zatverdzheno postanovoioiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 zhovtnia 2017 r. № 741. Rezhym dostupu :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF> ;

10. Shkrabiuk V.S. Vidmova vid materynstva yak psykholohichna problema [Rejection of motherhood as a psychological problem.]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*, 2013, №2(31) S.49-253 Rezhym dostupu <http://tppjournal.com.ua/contents/n3y2k13folder/n3y2k13a51.html>[in Ukrainian].